

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Конференция атауы:

«Жастар мен ғылым: бүгінгі мен болашағы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Название конференции:

Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука: настоящее и будущее»

Conference name:

International Scientific and Practical Conference "Youth and Science: Today and the Future" Proceedings

Жинақ / сборник:

II том, 5 сәуір 2024, Атырау

ISBN:

978-601-262-550-9

Секция:

IV.II «ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАН-АДАЛ АЗАМАТ»: ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТ-БАҒДАРЫ РЕТІНДЕ

Жинақтағы жариялану нөмірі:

№ 40

Мазмұндағы беті / жинақтағы беттер:

201 / 201-204

Автор(лар):

Әбдеш Медина Айбарқызы

Мақала атауы:

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Әбдеш Медина Айбарқызы

6B04202 Құқық - қорғау қызметі білім бағдарламасының 2 курс студенті
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, з.ғ.м, аға оқытушы - **Тажгарина Б.Қ.**

Отбасы- бұл шағын мемлекет, қоғамның ең басты іргетасы. Тәрбиенің алғашқы сабағын бала адамгершілік, мейірімділік қасиет пен тәрбие беру ісінің негізі қаланатын отбасынан алады. Ұрпақтан ұрпаққа берілетін әдет- ғұрыптар, қазақ халқының мәдениетімен қоса жақсы қасиеттерді бала отбасында қалыптастырып, бойына сіңіреді. Отбасы - ерлі-зайыптылар арасындағы, балалары мен ата-анасы арасындағы қарым-қатынастар негізінде құрылатын қоғамның қарапайым ғана алғашқы ұяшығы[1].Отбасындағы туындайтын жанжалдар, ұрыс-керістертің соңы көп жағдайда қылмыспен, заң бұзушылықпен аяқталып жатады. Олардың шешімін табу- мемлекеттің міндеті. Себебі кішкене ғана даудан жан түршігерлік қылмыстар орын алып, жәбірленушінің заңмен негізделген құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келіп жатады. Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарын заң арқылы қорғауына құқығы бар. Ең бастысы- заңның әділ түрде орнауы.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық - бұл әлем елдерінде бейім алып жатырған, көпті алаңдататын қоғам дерті. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған қаншама тағдырлар сынды? Қаншама балалар ата-анасының арасындағы жанжалдан жапа шекті? Қаншама неке мен отбасылар бұзылды? Қандай себеппен туындайды? Қалай шешімін табуға болады? Осындай көптің көкейін тесетін сұрақтар өте көп. Көбінесе тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жәбірленушісі- әйел адамдар. Агрессор ер адамдардың күш көрсетуі, психологиялық, экономикалық қысым көрсетулерінен туындайтын бұл проблеманың шешімін табу- мемлекет үшін, қоғам үшін, жас отбасылар үшін, тұрмыстық зорлық-зомбылықтан жапа шеккен жәбірленушілер үшін өте маңызды. Бүкіл әлемде әрбір үшінші әйел өмірінде кем дегенде бір рет физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшырайды[2]. 21 ғасыр- дамыған заманда өмір сүреміз десекте, әйел адамдардың құқықтарының тапталуы, кейбір адамдардың олардың абыройы мен қадір қасиетін төмендетуі әлі де өз жалғасын тауып келе жатыр. «Әйел бейнесі- қоғам бейнесі», - демекші мемлекетіміздің аруларының құқығының тапталуы, олардың қорлық көруі- ел қасіреті. Әр халық әйел адамға әркез сыйластықпен және мейіріммен қарауы тиіс. Себебі әйел адам- әр шаңырақтың шамшырағы, құт-берекесі.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық - отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға (басқаларға) қатысты дене зардабын және (немесе) психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекеті. (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі)[3].

Жалпы тұрмыстық зорлық-зомбылық бірнеше түрлі формаға ие. Олар: күш көрсету, психологиялық, экономикалық зорлық-зомбылық түрінде болады.

- Күш көрсету зорлық-зомбылығы - дене күшін қолданып, денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

- Психологиялық зорлық-зомбылық – адамның психикасына қасақана әсер ету. Мысалы: қорқыту, қорлау, бопсалау немесе жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу, ар-намысы мен абыройын кемсіту.

- Экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың әр формасы да жәбірленушінің өмірі, денсаулығы мен бостандығы үшін қауіпті. Көп жағдайда отбасылық өмірде ер адамдар тарапынан өз жұбайына деген сыйластықтың жоқтығы, әйелдеріне қол көтеріп, балағаттап, тіпті үйінен қуып шығатын кездері орын алып жатады. Психологтар осындай көрініске бірнеше факторлардың әсер ететіндігін анықтады. Мәселен балалық шақта туындайтын психологиялық әсер, яғни кішкентай баланың өзінің қоршаған ортасынан, көптеген жағдайда ата-анасынан керекті назарды ала алмауы, ата-анасының немесе біреуінің балаға жаман әсер етуі, қол көтеріп, психикасына зиян келтіруі. Осының салдарынан бала өсе келе қол көтеру, балағаттау немесе т.б. адамның қадір қасиетін қорлайтындай әрекеттерді «жаман әрекеттер» қатарына қоспайды. Бұндай әрекеттерді үйреншікті құбылыс ретінде қабылдай бастайды. Осыдан тұрмыстық зорлық-зомбылық туындайды.

Келесі фактор ішімдікке және психотроптық заттарға тәуелділік. Бәріміз білетіндей алкоголь және психотроптық заттардың (наркотика) әсерінен адам өз әрекетіне жауап бере алмайды. Осындай жайттардың кесірінен отбасында жанжал туындайды, соңы бәрімізге белгілі заң бұзушылықпен аяқталады. Соңғы фактор агрессия мен стресстің жоғары деңгейде болуы. Стресс пен агрессияға түскен адам өз ашуын өзінен әлсіз адамнан алады. Әдетте зардап шегушілер- әйел адам, балалар мен қарттар. Бұл тұста балаларға көрсетілетін зорлық-зомбылыққа назар аударатын болсақ өзара байланысқа куә боламыз. Кішкентай бала отбасында орын алып жатырған оқиғаларды көріп өседі, өзіне де «таяқтың бір ұшы» тиіп жатады. Осының әсерінен ол есейе келе көргенін қайталайды, бұл әрекеті үшін кінәсін сезінбейтін болады. Демек бұл құбылыс (тұрмыстық зорлық-зомбылық) белгілі факторлар айналасында қайталанып отырады. Соңында қоғам бұндай әрекеттерді нормаға айналдырады. Егер сөздің турасын айтатын болсақ қоғамда бұл әрекеттер нормаға айналып кетті. Оның дәлелі ретінде қоғамда тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған жәбірленушілердің бұл туралы жария етіп айтуын «ұят» санауын, осындай жағдайлар орын алған кездерде әйел адамды, яғни жәбірленушіні кінәлі деп тануын келтіре аламыз.

Көбінесе әйел адамдар отбасын сақтап қалу үшін, балалары үшін өзіне көрсетіліп отырған қысымдар туралы ешкімге айтпайды. Оның себебі қоғамда бұндай жайттарды жария қылып айтуды «ұят» нәрсе деп санауы. «Жанұя болған соң ыдыс-аяқ сылдырламай тұрмайды» деген есеппен зардап шегуші заң бұзушылыққа, өз құқықтарына көз жұмып қарайды. Әрине, отбасында түсініспеушіліктер мен ұрыстар болып тұрады. Дегенмен олардың шектен тыс көп болуы, физикалық күш көрсетілуі- құқық бұзушылық болып табылады. Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық үлкен бір дағдарысқа айналып отыр.

ҚР Мемлекет басшысының айтуынша, статистика көңіл көншітпейді. «Соңғы екі жарым жылда үйдегі зорлық-зомбылықтың салдарынан 300 адам көз жұмды. Денсаулыққа ауыр зиян келтірудің 878 фактісі және орташа зиян келтірудің 808 фактісі тіркелген. Осындай құқық бұзушылықтар бойынша 37 мыңнан астам адам әкімшілік жауапкершілікке тартылды», - деді президент ішкі істер министрлігінің алқа мәжілісінде. Президент көптеген әлеуметтік кеселдің түп тамыры, соның ішінде қылмыс көбінесе тұрмысы нашар отбасылардан бастау алатынын атап өтті [4]. Бұл тек бізге белгілі болған фактілер. Ал өз отбасын сақтап қалу үшін сотқа шағымданбаған адам саны қаншама?

ҚР Конституциясының 13-бабына сәйкес «Әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға хақылы.» болып табылады. Сонымен қатар, 17-бап бойынша «Адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды. Ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-

қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды.»,- деп танылады[5]. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа кінәлі адамдар «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 73-бабы бойынша әкімшілік жауаптылыққа тартылуы мүмкін[6]. Ал олардың әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамы болған кезде олар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 105 (өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу), ҚР ҚК 106 (денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру), 107 (денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру), 110 (қинау),115 (қорқыту),131-баптарына (қорлау) сәйкес қылмыстық жауаптылыққа тартылады [7]. Сондай-ақ Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» 2009 жылғы 4 желтоқсандағы қабылданған Заңыда бар.Бұл заң мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, ұйымдардың және Қазақстан Республикасы азаматтарының тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы жөніндегі қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздерін айқындайды [3]. Қазақстан Республикасында осындай заңдар арқылы реттелетін тұрмыстық зорлық-зомбылық әрекеттерінің әлі де өршіп тұруы қатты алаңдатады. Оның басты себебі- қоғамда қалыптасқан белгілі бір «норманың» салдары деп білемін. Белгілі бір норма жоғарыда айтып өткендей: жәбірленушінің өз құқықтарын қорғауын ұят есебіне алу, олардың өздерін отбасын сақтай алмағаны үшін кінәләу, «отбасылық дауларға, қол көтеруге өзін итермеледің» деп балағаттауды жатқызамын. Бұл әйел адамдарға қатысты «норма». Ал балаларға көрсетілетін зорлық-зомбылық әрекеттерін қоғамда «тәрбиелік шарасы» ретінде қарастырады. Осындай тәрбиелік шараларының кесірінен зорлық-зомбылық қалыпты процеске айналады. Балалардың психикасы бұзылып, өз ата-анасының тағдырын қайталайды.

Сондай-ақ отбасылық қарым-қатынастарда қарттарға да тұрмыстық зорлық-зомбылық көрсетіледі. Бүгінгі таңда қарттарға көрсетілетін тұрмыстық зорлық-зомбылық физикалық немесе психологиялық түрде кең тараған. Жалпы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бұл түрі отбасылық қарым-қатынас аясында пайда болатын бір реттік немесе қайталана беретін әрекет немесе әрекетсіздік болып табылады.

Қарт адамдарға көрсетілетін психологиялық және физикалық тұрғыдан зиян келтіретін әрекеттерге немесе әрекетсіздіктерге: қараусыз қалдыруды, қаржылық тұрғыдан қинауды, қадір-қасиетін қорлауды, қажеттіліктерін елемеуді жатқызамыз. Еліміздің егде буынына қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың орын алуы- мемлекеттің, қоғамның маңызды мәселесі болып табылады. Осы мәселе аясында сенімді деректердің шектеулі болуына қарамастан, 2017 жылы жүргізілген талдау барысында 60 жастан асқан әрбір алтыншы (15,7%) адам тұрмыстық зорлық зомбылықтың қандай да бір түріне ұшырағаны анықталған[8].Осындай қынжылтатын фактілердің қоғамда орын алуы барлық адамзаттың құлдырауына әкеп соғатын басты себеп. Өзінің туған ата-анасына немесе ата-анасымен жасты қарт адамға қол көтеру, қадір-қасиетін, абыройлы атын қорлауды- адамгершілікке мүлде жатпайтын қатігездіктің ең жоғарғы деңгейі деп санаймын.

Қоғамда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың ер адамдарға да көрсетілетін фактілері кездеседі. Бұндай жағдайлар сирек кездесе де, оларды «мүлде болмайды» деп тану қате ұғым. Көбінесе ер адамдар тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерін жасырады. Себебі қоғам бұны «әлсіздік, намыссыздық» деп санайды. Патриархалдық тәртіпте өмір сүретін қоғамда ер адамды- мықты, өз-өзіне сенімді, қайратты, әйел адамға қарағанда күштірек деген образда қалыптастырады. Соның кесірінен тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған ер адамдар сотқа немесе психологтың көмегіне ұялып, намыстынып жүгіне алмайды. Бұл да бір елімізде қалыптасып отырған «норманың» кесірі болып табылады.

Мемлекетімізде болып жатырған дәл осындай ситуациялар мемлекеттің болашағы үшін өте қауіпті. Көпке топырақ шашпаймын, дегенмен қоғамның 50-60% осындай оймен тұрмыстық зорлық-зомбылық дағдарысын жалғастыруда.

Қорытындылай келе, тұрмыстық зорлық-зомбылық – мемлекет тағдыры үшін аса маңызды және үрей туғызатын мәселе екенін айтқым келеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық тек әйелдерге ғана емес, сондай-ақ балаларға, қарттарға, ер адамдарға да көрсетілетініне көзіміз жетті. Бұл еліміздің болашағы үшін нақты әрі дұрыс шешімді талап ететін мәселе

